

Recenzie a anotácie

resumé, zoznam prameňov, literatúry a internetových zdrojov, využitých autormi publikácie. Azda lepšie umiestnenie, ako na poslednú stranu publikácie by si zaslúžil Zoznam vedúcich osobností Miestneho odboru Matice slovenskej v Spišskej Novej Vsi (1920 – 1951).

Nič to však nemení na našom záverečnom konštatovaní, že čitatelia dostávajú do rúk obsahovo pestrú a užitočnú odbornú publikáciu, s množstvom nových poznatkov a cenných ilustrácií, graficky veľmi pekne upravenú a premyslenú. Nepochybne sa opatí ju zobrať do rúk a začítať sa...

František Žifčák

FURMANIK, Martin – ŠTEVÍK, Miroslav: *Putovanie dejinami Spiša*. Spišská Nová Ves, 2021, druhé, doplnené a opravené vydanie, 216 s.

Obľúbencom histórie Spiša už iste do poličky pribudla táto mimoriadne pútavá kniha, pri ktorej na začiatku treba vyzdvihnuť jeden veľmi dôležitý fakt, že jej prvé vydanie sa vypredalo za tri mesiace. A ako dopĺňajú samotní autori, stalo sa tak *bez akéhokoľvek marketingu a reklamy*.

Dvojicu historikov, ktorí stáli pri jej zdrode, nemusíme nejako výrazne predstavovať. Do povedomia sa totiž ich počiny dostávali už niekoľko rokov predtým, keď v regionálnych novinách MY Novinách Spiša, v Popradských novinách a v Novinách východu uverejňovali články týkajúce sa histórie Spiša. A keďže boli veľmi obľúbené, možno aj prirodzene viedli k myšlienke zoskupiť ich do jedného celku a (znova) predložiť širokej verejnosti.

Ide teda o popularizačné, či populárno-náučné články, ktorých zámerom je predstaviť významné historické fakty

v zaujímavých súvislostiach tak, aby pritiahi pozornosť aj tých, takpovediac laikov, ktorí hoci len niečo z dejín poznajú, ale vzbudia u nich záujem práve kvôli svojmu prístupnému štýlu, akým boli písané, a zároveň sa rovnako aj príjemne čítajú. To ale neznamená, že by už neboli prínosom aj pre tých, históriau viac podkutých ...

Tým však možno bude trochu prekážať, že na spodnej časti strany nenájdú očakávaný poznámkový aparát, aby isté tvrdenia mali aj podľa správnosti podložené. No argumentom je skutočnosť, že autori svoje články pripravovali prioritne pre novinovú publicistiku. Ako tiež podotýkajú, do knižnej podoby *ich upravovali len minimálne, keďže sa rozhodli ponechať ich v podobe, v akej boli pôvodne uverejnené*. Aj preto sa informácie v niektorých článkoch čiastočne prekrývajú, čo si pri čítaní môžeme všimnúť, no zásadný vplyv na kvalitu článkov to podľa nás nemá. Sú dostatočne vyvážené faktami, ktoré si autori skutočne overovali a v porovnaní s prvým vydaním aj upravovali v súlade s novými výsledkami historického bádania. Keď sa k tomu prídá starostlivý výber nie príliš známych a o to viac cenných fotografií, obrázkov, dokumentov a máp, na svete je kniha, v ktorej si teda každý nájde to svoje.

Ako prvý so svojou sériou príspevkov prichádza Miroslav Števík. Tento historik bol v povedomí kultúrnej obce už dosť známy svojou publikačnou činnosťou aj predtým, takže dalo sa očakávať, že jeho pútavý štýl sa odzrkadlí aj v našej knihe, resp. v článkoch spomínaných novín.

Po vykreslení pestrých národnostných pomerov v minulosti na Spiši prechádza ku konkrétnemu dôkazu viacjazyčnej tabuľky z roku 1776, ktorá v latinčine, v maďarčine, v nemčine a vo vtedajšej slovenskej podobe ponúka prehľad

názvov spišských miest (v presnom počte 16) patriacich do spoločnej Provincie XVI spišských miest. Táto Provincia v tom čase vznikla a jej prvý novozvolený gróf, spolu s ďalšími hodnostármia i tiež s richtármami jednotlivých miest sa v roku 1775 nechali typicky dobovo zvečniť na vzácnnej kolekcii 23 obrazov, ktoré v súčasnosti nájdeme v zbierkovom fonde Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi.

Rozprávanie o týchto obrazoch, ale aj o meste, v ktorom sa nachádzajú, v niekdajšom sídle Provincie, samozrejme, nechýba v ďalších Števíkových článkoch. Od jedinečného novoveského námestia s meštianskymi domami, s provinčnou radnicou, či s evanjelickým kostolom, je už len na krok k veľkému zvonolejárskemu Majstrovi Konrádovi, ktorý podľa autora v práci s kovom vynikal porovnatelnými kvalitami ako pri práci s drejom ďalšia výrazná osobnosť pôsobiaca (nie len) v spiškom regióne, levočský rezbár Majster Pavol.

Z významných starobylých kostolov vyberá Števík ten v Chrasti nad Hornádom, ktorý bol podľa jeho slov vybudovaný na pohanskom (*predkresťanskom*) kultovom mieste spišských Slovanov, ale aj ten, z ktorého sa zachovala len veža pripomíajúca, že okolo nej už na začiatku 13. storočia ležala v súčasnosti zaniknutá obec Miloj na neveľkom kopci pri dnešnom Spišskom Hrušove.

Ako by to vyzerala, keby sa nespoľahl na počiatky slávneho Spišského hradu, siahajúce pravdepodobne až do 12. storočia, kedy na majestátne sa týčiacom hradnom vrchu stál ešte jeho predchodca, typ mohutnej viačposchodovej obytnej veže nazývaný donžon. No ani Lubovniansky hrad so svojou väznosťou nezaostáva, bol totiž *dobre známy na uhorskem aj poľskom kráľovskom dvore*. A keďže spišské panstvo malo neskôr

svoje sídla v kaštieľoch, prichádzajú na rad Markušovce so svojím *záhradným pavilónom* Dardanely, či nakoniec aj oddychová zóna *zábavného parku* Sans Souci pri Iliašovciach.

Viacerí dajú iste za pravdu aj tvrdenie, že strategicky vyvýšené lokality Slovenského raja a jeho základia majú svoje miesto v spišskej histórii. Tak ako aj množstvo malých samostatných spišských osád ležiacich blízko vedľa seba, ktoré budú časom, žiaľ, zanikli, alebo sa pospájali a vytvorili väčšiu dedinu či mesto. A tu sme už pri mestách ako Levoča, Poprad so svojím susedom Spišskou Sobotou, ďalej Spišská Belá, Podolíneč či Vrbov. Vedeli ste, že v ich názvoch sa skrýva aj slovanský pôvod? S každým z nich je spojená nejaká zaujímavosť, napríklad že Vrbovčania v minulosti vo veľkom zbierali huby hľuzovky, alebo že Podolíneč mal tiež svoj mestský hrad, podobne ako Kežmarok.

A to ani zdľaka nie je všetko, o čom sa pri putovaní dejinami Spiša môžeme dozvedieť. Po Števíkovi totiž preberá štafetu ďalší historik, spoluautor knihy, Martin Furmaník.

Ako prvé je to, že na rozlohovo pomere malom území Spiša (niektorí s konštatovaním „malého“ územia Spiša možno nebudú veľmi súhlasit) je veľké množstvo nielen historických pamiatok, ale aj prírodného bohatstva. Niečo z neho je dokonca ukryté pod zemou a kde-to vyviera na povrch, vďaka čomu existovalo v tomto regióne viacero lokalít zameraných na kúpeľníctvo. Väčšina mala sice len mestny význam a časom zanikla, ale dodnes zachované Gánovce, Lučivná, Vyšné Ružbachy, kúpele Smerdžonka pri Červenom Kláštore pod Tromi Korunkami a nakoniec aj tatranské ozdravovne, hovoria za seba.

Recenzie a anotácie

Furmanik teda hned' na začiatku podotýka, že *Spiš bol v minulosti a dodnes je centrom slovenského kúpeľníctva*. Pre spišské kúpele bol zlatým obdobím hlavne koniec 19. a začiatok 20. storočia, potom však musí nerád priznať, že mnohé neskôr už len prežívali a kvôli spoločenským zmenám v súčasnosti neexistujú a zachoval sa iba zlomok z pôvodného počtu spišských kúpeľov.

Veľký vplyv na dejiny Spiša (a nielen jeho) od 16. storočia zohralo aj reformačné hnutie. Hlavne evanjelická cirkev a. v., hoci s konštatovaním, že *v súčasnosti je len v marginalnej pozícii*, priniesla množstvo významných osobností nielen do náboženského kultúrneho sveta, ale výrazne pozdvihla aj vzdelenostnú úroveň všeobecne. Nechýba pritom aj zaujímavosť, že rovnaké meno Ján Simonides nosili dvaja kňazi, jeden bol však katolícky a druhý evanjelický.

Z kostolov si Furmanik po pamiatkovej stránke vybral *skrytý spišský klenot* – kostol sv. Márie Magdalény v Danišovciach, a druhý najväčší na Spiši v Spišských Vlachoch, zo zanedbaných *najviac medializovaný* evanjelický kostol v Lomničke.

Spišskí Nemci je pojem, bez ktorého si zrod a aj formovanie celého kultúorno-hospodárskeho rozvoja Spiša ani nemôžno vôbec predstaviť. Jeho niekdajšiu slávu dnes zachraňuje *posledná bašta* v obci Chmeľnica (Hopgarten), kde žije štvrtina nemeckej národnosti Spiša, na čo sú miestni patrične hrdí. Aj baníctvo je so Spišom nerozlučne spojené a zásluhu na tom majú tiež nemeckí kolonisti. Dozvedáme sa, že Smolník bol kedysi *najväčším mestom na Spiši*. Spišskí Nemci dali však o sebe vedieť aj v roku 1918 pri zrade Československej republiky, keď pomýšľali vytvoriť novú *Spišskú republiku*.

Z jedinečnosti, ktorými Spiš oplýva, si Furmanik všimol aj spišský travertín, ktorý sa použil na Štefánikovu mohylu na Bradle, či na množstvo významných verejných stavieb v Bratislave a v Prahe. Nemohol nespomenúť najvyššiu kostolnú vežu na Slovensku v Spišskej Novej Vsi, najkratšiu železničnú trať pod Spišským hradom, no mimochodom vďaka ktorej sa kvôli jej napojenosťi na Košicko-bohumínsku železnicu mohli neopakovateľné „spišské parky“ s tajnou receptúrou mäsiarskeho majstra Štefana Varsányiho zo Spišského Podhradia privieť na stoly konzumentov značnej časti veľkého Rakúsko-Uhorska, pričom neobišli ani samotnú Budapešť či Viedeň.

Použijúc teraz menšiu slovnú hračku, kniha spomína aj „spišské parky“, do tvárajúce príjemnú atmosféru pri kaštieloch v Bijacovciach, v Hodkovciach a v Spišskom Hrhove, tiež v Markušovciach a v Strážkach.

Čo však nepoteší, sú ruiny z bývalého župného domu Stolice X spišských kopijníkov v Betlanovciach, alebo csákovský kaštieľ v Bystranoch *zrovnany so zemou*. Žiaľ, dejiny mávajú aj takúto odvrátenú tvár. Nehovoriač už o úprave hraníc Československa s Poľskom po prvej aj druhej svetovej vojne, čoho sa Furmanik vo svojich príspevkoch taktiež dotkol.

V putovaní dejinami Spiša sme takto došli až do blízkeho 20. storočia, keď v marci roku 1939, počas tzv. Malej vojny, bombardovali Spišskú Novú Ves maďarské lietadlá. V roku 1968 si toto mesto s *trpkou príchuťou* pripomínaло 700 rokov od svojej prvej písomnej zmienky a v roku 1989 zasa aktívne prežívalo udalosti tzv. Nežnej revolúcie.

Na konci poslednej kapitoly (resp. článku) sa nachádza snímka mapy Spiša z roku 1723 od Jakuba Kraya, na obálke knihy

už neexistujúce kúpele Sivá Brada, čo len podčiarkuje, že autori chceli byť vo výbere originálni a predstaviť práve tie menej známe (a o to viac) cenné fakty, súvislosti, dokumenty, fotografie, obrázky, či mapy. K prehľadnosti napomohlo aj chronologické zoradenie jednotlivých kapitol (článkov) od najstarších udalostí až po tie najnovšie.

Krátke hodnotenia knihy na webových stránkach prinášajú prevažne práve pozitívne názory, čo iste nie je nič prekvapivé. Aj v miestnych kníhkupectvách je o ňu veľký záujem, o čom sme sa aj sami presvedčili. Na druhej strane treba však tiež povedať, že regionálne dejiny, ktorým sa venuje, pútajú pozornosť skôr len tej verejnosti, ktorá je nejakým spôsobom spojená s daným územím a sú jej blízke tunajšie špecifika, typickosti a zvláštnosti, spoločne vytvárajúce fenomén nazývaný „genius loci“.

No každopádne, aj takáto kniha regionálneho charakteru býva dôležitým reprezentantom všetkého, čo sa z minulosti pre nás a aj pre budúce generácie zachovalo a zachováva a ponúka pohľad na danú časť Slovenska, v tomto prípade na Spiš, aj pre toho človeka „zvonka“. Hlavne v dnešnom období sú takéto pohľady nesmierne dôležité, a myslíme si, že kniha o putovaní dejinami Spiša toto svoje poslanie bude plniť. Nech je takýchto počinov čím viac.

A čo na záver? Nemožno nespomenúť výstižné slová čitateľky Lucie Harabinovej, ktorú, ako mnohých, táto kniha príjemne očarila: *Prečítané na jeden šup, doslova. Veľmi zaujímavo a podnetne napísaná kniha, ktorá poodhalila viac, ako som vôbec očakávala. Určite stojí za prečítanie.*

Takže, nech vám prinesie príjemne strávené chvíle.

Lukáš Dzurilla